

The study of metaphorical nomination is of particular importance in new, actively developing term systems, among which is a term system of bioethics. The subject of this science is moral, axiological and regulatory mechanisms of preservation and development of life in its wholeness and variety. The establishment of conceptual system of bioethics is realized through the cooperative efforts of scientists from different branches, and the results of metaphorisation of respective terms are represented in its nominative system.

In the article the expansion of donor system economics into recipient zone bioethics is looked from the point of view of the theory of nomination and cognitive linguistics. The peculiarities of metaphorical reconsideration have been analyzed, and the main metaphorical models have been characterized.

The frame system (slots, concepts) of donor zone became the basis for modeling of the mental system of recipient zone. The term system of bioethics is represented by frames (1) Economic evaluation and (2) Economic activity. The first one is realized through the slots (1.1) Valuation of goods, (1.2) Estimation of economic activity, (1.3) Evaluation of economic consistency of subjects of economic activity. Due to the metaphoric bridge 'significance, worth' the basic meaning of the slot (1.1) value is fixed in term components value, valuable, constituting 60 units of nomination; the meaning of the slot (1.2) audit as 'independent check' in the components audit, auditor, auditing, organizing 9 terms; (1.3) debt as 'a duty to smb, smth' in 8 terms.

Due to the semantic element 'rivalry' frame (2) is realized through the concept competitiveness in 4 units of bioethic nomination.

Thus, more than 80 units of metaphoric origin are systemized according to the actual social sphere of human's economic activity.

Key words: *nominative unit, cognitive metaphor, donor zone, frame, slot, bioethics*

Отримано: 19.10.2014 р.

УДК 811.162.1

Вишневська Л.Б.

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ: КОМПОНЕНТНА ВАРІАНТНІСТЬ ТА ЇЇ МЕЖІ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджуються механізми формування фразеологічних інновацій у польській мові, зокрема акцентовано увагу на морфологічній деривації як комбінації лексичних і формальних варіантів. Доведено, що заміна компонентів фразеологічної одиниці є процесом, що має певні обмеження. Окреслено теоретичні проблеми вирішення питання класифікації та опису фразеологічних інновацій.

Ключові слова: *фразеологічна інновація, фразеологічна варіантність, морфологічна деривація, компонентна варіантність, слово-компонент, варіантність та синонімія.*

Актуальність названої проблематики зумовлена інтерлінгвістичними факторами. Конференція у Щецині (Польща, 2001 р.), яку було проведено Міжнародною фразеологічною комісією при Міжнародному комітеті славістів (Słowo.Tekst/ Czas VII, 1992), прямо вказала на доцільність вивчення нових процесів у фразеології на широкому слов'янському ареалі.

Сучасна фразеологічна неологія потребує вирішення питання збору і накопичення фактичного матеріалу та його комплексного лінгвістичного опису. До речі, навіть загальнолінгвістичні терміни «фразеологізм» і «неологізм» фразеологи і лексикологи трактують по-різному, а це, без сумніву, впливає на обсяг та якість аналізу зібраного матеріалу.

Польський славіст С.Гайда [7, 215 – 219] запропонував нову концепцію опису слов'янської фразеології, яка базується на аналізі диференційних та тотожних явищ.

Процеси неологізації фразеологічного фонду є характерними для всіх слов'янських мов, але мають свою специфіку в кожній з них.

Ціль представленої статті – висвітлення частини загальної проблеми механізмів формування фразеологічних інновацій у сучасній польській мові, а саме морфологічну деривацію, зокрема її компонентну варіантність і можливі обмеження цього процесу; окреслити теоретичні засади названої проблематики.

Російський дослідник В.Мокієнко [2, 28] під фразеологічним неологізмом розуміє «незафіксований тлумачними словниками сучасних літературних мов стійкий експресивний зво-

рот, який був новоствореним або актуалізованим у нових соціальних умовах, або трансформованим вже з існуючих паремій, крилатих слів і фразем, а також запозиченим з інших мов».

Такий прагматичний підхід до визначення фразеологічних неологізмів має сенс. По-перше, розуміння фразеологічної одиниці у «широкому» плані дозволяє залучити до корпусу фразеологізованих новоутворень не тільки ідіоми і фразеологічні сполучення, а й стійкі фрази (перифрази, крилаті вислови, фрази-привітання тощо). Таке тлумачення дає можливість зрозуміти механізми формування фразеологічних неологізмів (інновацій). По-друге, навпаки, «вузький» погляд на проблему змісту фразеології призводить до браку ілюстративного матеріалу, що негативно впливає на хід дослідження.

Вподальшому всі фразеологічні новотвори ми будемо називати фразеологічними інноваціями, які є новими за формою, або за значенням, або за формою і за значенням разом для конкретного періоду розвитку літературної мови без урахування фіксації у словниках.

Така дефініція поняття, на нашу думку, чітко окреслює широке коло аналізованого матеріалу.

З іншого боку, будь-які інновації – це засіб виявлення прагматичних аспектів комунікації, де вихідним положенням є те, що прагматику цікавить не значення одиниць, а мета, з якою вони вживаються в тому чи іншому контексті.

Слід підкреслити, що неологізація фразеологічних утворень залежить не тільки від семантичної, але й від морфологічної деривації, яка є комбінацією лексичних і формальних варіантів. Таку позицію поділяє переважна більшість дослідників фразеології.

У зв'язку із сказаним виникає проблемне питання статусу компонентів фразеологічних одиниць: чи можна назвати компонент фразеологізму словом? Позбавлення / непозбавлення компонента ознак слова являє собою основу класифікації фразеологічного матеріалу.

До теперішнього часу не втратив актуальності диференційований підхід до вирішення цього питання, озвучений О.Смирницьким [3, 207]: «компоненти фразеологічної одиниці можна і потрібно вважати словами, але тільки специфічно вжитими».

Не визнають словесної природи компонента фразеологізму деякі українські та російські вчені (Г.Удовиченко, М.Алефіренко, В.Жуков, О.Молотков та інші).

Польські фразеологи дещо в іншому ракурсі розглядають це питання.

Так, С.Каня і Я.Токарський [8, 199 – 210] враховують диференційований підхід у вирішенні питання статусу компонента фразеологізму, але підкреслюють, що семантична класифікація фразеологічних одиниць залежить від семантичної єдності компонентів.

Полоністи А.М.Левицький [9, 7 – 23] і А.Пайдзінська [10, 168 – 173] акцентують увагу на конотації компонентів фразеологізму. Остання зауважує, що «якщо б слова-компоненти фразеологічної одиниці цілком десемантизувати і деграматизувати, то були б неможливими різноманітні інновації». Недостатність мотивації, стверджує дослідниця, компенсується історичною довідкою про походження виразу. Вплив компонентів на загальне значення фразеологізму можна зрозуміти, якщо залучити не тільки варіантні семантичні риси, а й конотативні значення компонентів фразеологічної одиниці, порівняй: *szukaj wiatru w polu / wolny jak wiatr* (конотат *wiatr* означає непостійність, змінність тощо). Значення багатьох фразеологічних одиниць мотивовані семантичними характеристиками вільних словосполучень, а не лексичним значенням слів.

Д.Буттлер [6, 186 – 188], торкаючись статусу компонента, визначає типи фразеологізмів, які знаходяться в залежності від мотивованості / немотивованості загального значення стійкого виразу дослідним значенням слів, що входять до його складу, і від набуття словами-компонентами переосмисленого значення.

Ми вважаємо, що тільки диференційований підхід дає можливість об'єктивно розв'язати складну проблему статусу компонентів фразеологічних одиниць.

Фразеологізм як мовний знак має план змісту і план вираження. Варіюванню підлягає тільки план вираження, а змістовна частина залишається без змін. В іншому випадку ми отримаємо не варіант фразеологізму, а новий усталений вираз. Компонентна мобільність зумовлена роздільним оформленням фразеологізму, а семантична злитість компонентів забезпечує відносну стабільність його загального значення. Тотожність змісту і вираження – основна проблема фразеологічної варіантності з точки зору синхронії та діахронії.

Найбільш значимими типами фразеологічного варіювання є формальні і лексичні варіанти. Формальні варіювання компонентів фразеологізму ідентичні варіюванню лексем, а це є фактом генетичної спільності слова і компонента фразеологізму.

Морфологічні формальні варіанти фразеологічних одиниць (словотвірні і парадигматичні) не порушують цілісності фразеологізму і суттєво не впливають на його значення.

Більш проблемним виглядає лексичне варіювання фразеологічної одиниці.

Значна частина науковців трактує лексичні заміни компонентів фразеологізмів як варіантність (В.Мокієнко, А.М.Левицький, А.Пайдзінська, Д.Буттлер, С.Сташевський, М.Басай та інші). Їхні опоненти (О.Федоров, О.Кунін, Г.Крайчинська, В.Цоцкевич, В.Слівінський, Д.Ритель та інші) варіантними вважають ті фразеологічні одиниці, в яких змінні компоненти перебувають у синонімічних зв'язках. Вони підкреслюють, що у більшості фразеологізмів зміна компонента змінює експресивну і стилістичну забарвленість виразу, тому і результатом лексичної заміни є виникнення фразеологічних синонімів, а не варіантів того ж самого фразеологізму.

Ми погоджуємося з міркуванням польського лінгвіста С.Сташевського [11, 193 – 196], який розмежує варіантність і синонімію у фразеології. Варіантними вважаються фразеологічні одиниці, які не змінюють образність самого виразу при збереженні семантичної та стилістичної єдності.

У підтримку свого колеги інший польський дослідник М.Басай [4, 7 – 14] запропонував маркувати варіантні та синонімічні одиниці у словниках.

Варіантність притаманна всім рівням мови, без якої не можна уявити і розвиток інноваційних процесів. Інновація входить у мову як сукупність своїх варіантів. Варіантні і синонімічні відношення тісно пов'язані і є проявом системності фразеології.

Звичайно, заміна компонентів фразеологічної одиниці є процесом, який має певні обмеження, але наявність замінюваних компонентів розширює межі сталості фразеологізму і, найважливіше, це не є показником їхньої нестійкості.

Вдруге підкреслюємо, що морфологічну деривацію фразеологічних одиниць ми, перш за все, розуміємо як комбінацію лексичних і формальних варіантів.

Формальне варіювання – це своєрідна трансформація слів-компонентів, результатом якої є утворення парадигматичних варіантів (флексивних модифікацій компонентів), і варіантів, зумовлених різними модифікаціями словотвірних формантів.

Інновації, спричинені формальними змінами компонентів фразеологічних одиниць, залишаються поза інтересами даної статті.

Усталений вираз, у рамках якого відбуваються лексичні заміни, ми асоціюємо із компонентною варіантністю фразеологізмів. Сказаним ми проводимо межу між варіантністю і синонімією, надаючи пріоритет першій.

Лексична варіативність стійких одиниць відображає специфіку самого фразеологізму: при збереженні його тотожності стає можливою заміна цілого слова-компонента. В цьому і полягає унікальність варіювання фразеологічної одиниці.

Лексична міна компонентів можлива завдяки:

1) лексико-семантичній організації слів – різних видів лексико-семантичних парадигм (синонімів, слів різних тематичних груп тощо);

2) семантичних взаємодій слів-компонентів (метонімії, метафори).

Заміна компонентів відбувається на основі спільності їх значення і втрати ними диференційних семантичних ознак, наприклад: *brać (wziąć, chwycić, uchwycić) za serce (za duszę)* і український аналог брати (взяти, хапати, хватати) за серце (за душу) «дуже розчулювати, глибоко зачіпати, оволодівати кимсь, дурманити». Тут міна компонентів базується на семній спільності дієслова оволодівати і нейтралізації диференційних сем дієслова хапати – «поспішно, скоро».

На основі метонімічних взаємодій виник такий варіантний ряд: *bity (wytrawiony) wilk* і український аналог битий (травлений) вовк, де загальна сема прикметника – досвідчений та диференційні ознаки прикметника-компонента – травлений «якого натравлювали» були нейтралізовані в контексті аналізованої одиниці.

Теоретичною основою наших спостережень можна вважати концепцію польського мовознавця С.Бомби [5, 17 – 23], який на основі критерію генетичності поділив інновації на внутрішні (територіальні, професійні тощо) та зовнішні (запозичення). Також він обґрунтував основи нормативного вживання фразеологічних інновацій, зазначивши, що їхньою джерельною базою є класична література, наука, культура, сучасна періодика тощо. Але поза увагою автора залишилась велика кількість інновацій, які вільно функціонують у живій розмовній мові, що, на наш погляд, не є правомірним. Під фразеологічними інноваціями С. Бомба розуміє різні типи фразеологічних варіантів.

Тип інновацій знаходиться у прямій залежності від способів перетворення виразів:

1) від порушення стабільної структури фразеологізму (вживання з інверсійним порядком компонентів);

2) від доповнення лексичного складу фразеологізму новими компонентами або їхньою повною заміною (додавання або віднімання одного з компонентів та їхні модифікації);

3) від розширення контексту.

Фразеологічна варіантність – це зміна елементів, які співвідносяться з одиницями різних рівней: лексико-семантичним, синтаксичним, морфологічним, словотвірним, фонетичним, які не порушують тотожності одиниці.

Безпосередньо лексична варіантність, по-перше, є результатом нейтралізації слів-компонентів в таких лексико-семантичних парадигмах:

- 1) синонімічній: pusta głowa (pała); укр. порожня голова (макітра);
- 2) тематичній: siódmy (dziesiąta) woda do galaretki; укр. сьома (десята) вода на киселю;
- 3) узагальнюючій: liczyć kości (zebra); укр. рахувати кістки (ребра);
- 4) антонімічній: Bóg (Diabeł) wie; укр. Бог (Дідько) знає.

Лексична варіантність, по-друге, виникає на основі слів-компонентів при нейтралізації їхніх диференційних ознак:

- 1) на основі метонімії: stary (doświadczony) wróbel; укр. старий (стріляний) горобець;
- 2) на основі метафори: pusta (dąbowa) głowa; укр. пуста (дубова) голова.

Об'єм варіантної парадигми фразеологізму залежить від кількості форм, що змінюються. Парадигма може бути двочленною і багаточленною.

Таким чином, фразеологічні модифікації призводять до фразеологічних інновацій, що, без сумніву, сприяє підсилению експресивності та образності всіх новоутворень, порівняй: budowa zamek na lodzie та модифікацію budować zamek na wodzie, або nie być do życia та модифікацію kto jest nie do życia.

Використання варіантних фразеологічних одиниць поглиблює та збагачує зміст будь-якого тексту.

Ми прийшли до висновку, що механізми формування фразеологічних інновацій у польській мові є універсальними для всіх слов'янських мов. І це довів тільки один аспект наших спостережень – компонента варіантність (лексична заміна), яка разом із формальними трансформаціями є основним типом фразеологічного варіювання. Стійкість є одним із параметрів фразеологічності, яка обмежує утворення варіантів. Об'єктивне вивчення лексичної варіантності дасть змогу розмежовувати варіантні та синонімічні форми фразеологічних одиниць. Висвітлені проблемні питання базуються на аналізі останніх досліджень і публікацій. Опис співвідношення мовних і мовленнєвих фразеологічних інновацій є актуальною проблемою для всіх слов'янських мов, а перспективи і результати подальших розвідок будуть втілені у лексикографічній практиці – створенні загальнослов'янського словника фразеологічних інновацій.

Список використаних джерел

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: Вища шк., 1987. – 136 с.
2. Валерий М. Мокиенко. Новая русская фразеология. Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej. – Opole, 2003. – 168 с.
3. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. М.: Наука, 1956. – С. 207.
4. Basaj M. Z problematyki słownika frazeologicznego czesko-polskiego // Stałość i zmienność związków frazeologicznych / Praca zbiorowa. Pod.red.A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. – S.7-14.
5. Bąba S. Główne typy innowacji frazeologicznych // Stałość i zmienność związków frazeologicznych / Praca zbiorowa. Pod.red.A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. – S. 17-23.
6. Buttler D. Język i my. Podręcznik języka polskiego dla szkół średnich. Warszawa, 1987. С. 186-196.
7. Gajda S. Żargony. [W:] Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski. Red. S.Gajda. Opole, 2001. S. 215-219.
8. Kania S., Tokarski J. Zarys leksykologii i leksykografii polskiej. Warszawa, 1984. S. 199-210.
9. Lewicki A.M. Motywacja globalna frazeologizmów. Znaczenie przenośne, zymboliczne i stereotypowe // PFPS: WGT / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1985. – T.3. – S. 7-23.
10. Pajdzińska A. Znaczenie związku frazeologicznego // Poznańskie Spotkanie Językoznawcze / Pod red. Z. Krążyńskiej i Z.Zagórskiego. Poznań, 1996. – T. 1. S. – 168-173.
11. Staszewski S. Warianty i synonimy we frazeologii // Stałość i zmienność związków frazeologicznych / Praca zbiorowa. Pod. Red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. – S. 193-196.

The article focuses on the mechanism of formation of phraseological innovation in the Polish language. It is noted that the variance is not possible without the development of innovative processes. The innovation is recorded in language as a collection of options. Formation of new idioms depends on the semantic and morphological derivation. The greatest interest is the kind of morphological changes – changing the lexical components. This problem creates a lot of discussion. We are finding different views on the interpretation of terms, scope phraseology, status not actual words for today, the distinction between variance and synonymy. The emergence of variance component composition phrases in

Polish language depends on the cultural and historical development. But the mechanisms for creating innovation are universal for all Slavic languages. Variant phraseological units are divided into the following types: 1) version is formed on substitution of one lexical components on the synonyms word; 2) lexical variants of lexemes generated by changing one lexical semantic group; 3) replacement thematic words components.

Between lexical and phraseological levels of language we observe systematic relations. So, component variance of phraseology does not violate its identity, because that word components lose their lexical meaning; words substitution does not deform the imaginative base, which does not depend on her internal form; replacement do not violate the component composition. The conclusion is drawn that the use of variant idioms enriches the content of any text. Research in this area in the future, will contribute to the Creation of the Slavic dictionary idiomatic innovation.

Key words: *phraseological innovation, phraseological variance, morphological derivation, variability of component, word component, variance and synonymy.*

Отримано: 9.11.2014 р.

УДК 811.37.091

Вовк О.І.

ПРЕДСТАВЛЕННЯ МОВНИХ ЗНАТЬ: КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА

У статті досліджується проблема використання концептуальної метафори в процесі навчання іношомовної граматики. Концептуальна метафора розглядається як ментальна операція, форма концептуалізації, як тип навчальної інформації і спосіб представлення мовного матеріалу. Окреслюються функції концептуальної метафори, визначається її роль як когнітивної структури, яка сприяє глибшому розумінню й осмисленню граматичного матеріалу та виведенню нового знання.

Ключові слова: *концептуальна метафора, навчальна інформація, концептуалізація, концепт, граматична категоризація.*

Постановка проблеми й аналіз попередніх досліджень. Довгий час метафора розглядалась як мовний троп, стилістичний засіб, як феномен, який стосується радше мови, ніж мислення. Нині феномен метафори досліджується з позицій когнітивного підходу, в аспекті якого метафора визначається не лише як фігура мови, а й як когнітивна здатність, спосіб представлення навчальної інформації і отримання нового знання (П. Дін, М. Джонсон, О. Кубрякова, Дж. Лейкофф, Е. Маккормак, В. Телія, С. Форсвіл та ін.). Використання метафори в навчальному процесі полегшує сприйняття нового матеріалу, дозволяючи зрозуміти суть явищ і усвідомити їхні зв'язки з іншими явищами в динаміці їхнього розвитку.

Завданням цієї статті є розкрити суть метафори як способу виведення нового знання, організації, презентації та осмислення мовного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. У методичній літературі відомості, які стосуються способів подання нового матеріалу, об'єднуються терміном «навчальна інформація» (далі НІ). НІ може бути представлена різними засобами, вибір яких залежить від того, наскільки точно вони передають відомості щодо форми й функцій граматичних явищ у мовленні. Традиційно до НІ відносять: мовленнєвий зразок, модель, схему, правило, алгоритм та ілюстративну таблицю. Проте, до цього списку варто також додати й концептуальну метафору [1, 144]: вона дозволяє виокремлювати найсуттєвіші ознаки досліджуваного об'єкту, забезпечує глибше розуміння й осмислення інформації. Метафора конструє образ, який вміщує більшість найважливіших ознак, тобто забезпечує сприйняття об'єкту як цілісного явища, а не його окремих складових частин. Образна єдність утворює цілісну картину явища і, як наслідок, легше засвоюється. Метафора допомагає звернутись до особистого досвіду адресата, його епістемологічних стилів, картини світу, множинного інтелекту, знанневого простору й таким чином конкретизувати абстрактне знання.

Метафоричне навчання забезпечує холистичність освітнього процесу, що допомагає вивчати певне явище як єдине ціле. При такому навчанні кожна одиниця знання не є ізольованим набором інформації; вона вможливує проникнення в суть нового явища, сприяє «осаянню», новому ракурсу розуміння певного феномену. На відміну від «традиційного» навчання, де одиниці знання є розрізненими й кожне нове явище викладається як нова інформація, а для отримання нового знання необхідно здійснити певні когнітивні операції та виконати низку вправ, метафоричне навчання дозволяє виокремити спільні ознаки, зв'язки між явищами, тобто кожне нове явище